

**BOGDAN MILANKOVIĆ'S CONTRIBUTION TO
THE DEVELOPMENT OF MUSICAL CULTURE IN SARAJEVO
BETWEEN WORLD WARS**

Fatima Hadžić¹

Associate professor, Academy of Music, University of Sarajevo,
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

**ДОПРИНОС БОГДАНА МИЛАНКОВИЋА
РАЗВОЈУ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ САРАЈЕВА
ИЗМЕЂУ ДВАЈУ СВЈЕТСКИХ РАТОВА**

Фатима Хаџић

Ванредни професор, Музичка академија, Универзитет у Сарајеву,
Сарајево, Босна и Херцеговина

Received: 8 June 2023

Accepted: 26 July 2023

Original scientific paper

ABSTRACT

Dr Bogdan Milanković was one of the key figures in the musical life of Sarajevo between two world wars. A doctor of Romance philology who spent his working life as a high school teacher, Milanković also served as director and teacher of the District School of Music, president of the Sarajevo Philharmonic, music writer, and violin maker. The article is a contribution to the biography of Bogdan Milanković based on archival sources and historical press, while trying to determine his influence to the development of musical culture in Sarajevo in the interwar period.

KEYWORDS: Bogdan Milanković, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, interwar period, musical culture.

АПСТРАКТ

Др Богдан Миланковић једна је од кључних личности музичког живота Сарајева између двају свјетских ратова. Доктор романске филологије, који је радни вијек провео као гимназијски професор, Миланковић је дјеловао и

1 fatima.hadzic@mas.unsa.ba.

као директор и наставник Обласне музичке школе, предсједник Сарајевске филхармоније, музички писац и градитељ виолина. Рад представља прилог биографији Богдана Миланковића на темељу архивских извора и оновремене штампе при чему се настоји утврдити његов допринос развоју музичке културе Сарајева између двају свјетских ратова.

Кључне речи: Богдан Миланковић, Сарајево, Босна и Херцеговина, период између двају свјетских ратова, музичка култура.

БИОГРАФСКА СКИЦА

Богдан Миланковић рођен је у Даљу код Осијека (Хрватска) 12. јануара 1885. године (Слика 1).² Одрастао је у богатој и угледној породици. Мајка Јелисавета Муачевић била је потомак познате осијечке породице, а отац Милан, по струци економиста, имућни земаљопосједник и трговац. Миланковићи су имали седморо дјеце: Милутин,³ Милена (Милутинова близанкиња), Љубиша, Владан, Војислав, Видосава и најмлађи Богдан (Миланковић 2009, 76). Након смрти оца Милана, 1886. године, о дјеци се уз мајку бринуо ујак Васа Муачевић.⁴

Слика 1. Богдан Миланковић. Приватни архив Маје Илић, унукe Богдана Миланковића, Амстердам, Холандија.

2 У појединим изворима датум Миланковићевог рођења наводи се према старом календару, 31. децембра 1884. године (Аноп. 1964, 411).

3 Академик Милутин Миланковић (1879–1958), геофизичар, климатолог, астроном, најпознатији је потомак породице Миланковић. Био је оснивач Катедре за небеску механику на Универзитету у Београду и свјетски признат научник (Biografija.org, 2023; SANU 2023).

4 Тројица браће, Љубиша, Владан и Војислав умрли су још у дјетињству од туберкулозе (Golubović 2015, 182).

Основну школу Миланковић је завршио у Даљу (1891/92–1894/95). По завршетку Гимназије у Осијеку (генерација 1895/96–1902/03)⁵ определио се за студије романистике у Бечу.⁶ Од укупно осам семестара, у Бечу је похађао шест, а у Паризу два семестра.⁷ На Универзитету у Бечу промовисан је за доктора филозофије (подручје романске филологије) 25. јуна 1909. године.⁸ На Бечком универзитету положио је професорски државни испит за француски језик 25. јануара 1910. и за италијански језик 8. јуна 1910. године.⁹

Музику је учио од раног дјетињства. У Даљу је учио виолину, а за вријеме гимназијског образовања у Осијеку похађао је часове виолине код војног капелника Јохана Жишке и клавира код Јерослава Хоржине, обојица апсолвенти Прашког конзерваторијума. За вријеме студија у Паризу похађао је часове клавира код Адама Дромлевича.¹⁰ Музичку теорију учио је код Петра Стојановића у Бечу (Anonymous 1968, 148).

По завршетку студија запослио се као гимназијски професор (италијанског и француског језика).¹¹ Прво намјештење добио је у Земуну (1909–1910), међутим, врло брзо премјештен је у Сарајево (1910) гдје је, изузев времена службе у Бањој Луци (1917–1919), провео цјелокупан радни и животни вијек.¹² Године 1917.¹³ оженио се Сарајком Јустином Ленаси (Giusta Lenassi, Ђуста),¹⁴ с којом је имао двије кћери – Јелисавету и Убавку.¹⁵

5 Испит зрелости положио је 25. јуна 1903. године (*Službenički list* n. d.).

6 Миланковић се повиновао жељи родитеља и умјесто музике изабарао студиј романистике (Anonymous 1968, 147).

7 У *Народној енциклопедији* наводи се да је универзитетске студије похађао у Бечу, Паризу и Фиренци (A. D. [Dobronić, Antun] [1926]). Милутин Миланковић наводи да је његов брат Богдан у Бечу боравио с прекидима, јер је после Париза отишао на студије у Фиренцу, а школске распусте проводио у Даљу (Milanković 2009, 374).

8 Докторска теза из романистике гласила је „Ueber Alfred de Mussets Gedichte” (О пјесмама Алфреда де Мусета) (Universität Wien – Universitätsarchiv 2023).

9 Миланковић је говорио француски, италијански, њемачки и пасивно енглески језик. Главни предмети струке били су француски и италијански, а наставни језик српски или хрватски (*Službenički list* n. d.).

10 Дромлевич, апсолвент Варшавског конзерваторијума, био је ученик Феруча Бузонија (Ferruccio Busoni, 1866–1924) и Леополда Годовског (Leopold Godowsky, 1870–1938), чувеног америчког пијанисте и композитора пољског поријекла (Anonymous 1964, 411).

11 Кретање у служби реконструисано је према подацима у службеничком листу који је саставни дио персоналног досијеа службеника Богдана Миланковића (*Službenički list* n. d.).

Подаци о Миланковићевом кретању у служби гимназијског професора разликују се. У *Народној енциклопедији* наводи се да је 1910. био запослен у Реалној гимназији у Земуну, од јесени 1910. до 1912. у Сарајеву, од 1912. до 1919. у Бањој Луци и тек од 1919. поново у Сарајеву (A. D. [Dobronić, Antun] [1926]).

12 Летни одмор Миланковић је с породицом проводио у родној кући у Даљу (Миланковић 2009, 541), а зимски на хрватском приморју (Milanković 1963c).

13 Датум женидбе је 11. јун 1917. године (*Službenički list* n. d.).

14 Јустина Ленаси била је врло активна у културном животу Сарајева. Имала је лијеп глас и свирала је клавир, те је као ученица често наступала на ђачким концертима (Anonymous 1916). Била је активна чланица, одборница и потпредсједница удружења „Цвјета Зузорић” у Сарајеву (Anon. 1927a; Anon. 1928b; Anon. 1929b; Anon. 1930b).

15 Јелисавета Миланковић-Илић (1918–2003) била је професионална филмска шминкерка,

У раздобљу између двају ратова Миланковић је дјеловао као управник и наставник Обласне музичке школе, један од оснивача и први предсједник Сарајевске филхармоније, музички писац и градитељ виолина.¹⁶ Године 1946. изабран је за професора на новооснованој Вишој педагошкој школи (данас Педагошки факултет Универзитета у Сарајеву), али је већ наредне, 1947. године, пензионисан (Golubović 2015, 183). Након пензионисања интензивније се бавио писањем у области романистике (Milanković 1952b; 1952c; 1954), а током 1948. кратко је радио као судски тумач за италијански језик (Anonymous 1984b). Приредио је и неколико емисија за Радио Сарајево (*Betoven-simfoničar*, 1953; *Mozartova instrumentalna djela*, 1956) (Anonymous 1964, 412).

Миланковић се убраја у значајне личности културног живота Сарајева, Босне и Херцеговине и некадашње Југославије.¹⁷ Као гимназијски професор одликован је Орденом Св. Саве IV реда Указом Њег. Вел. Краља бр. 893 од 15. августа 1929. године (*Službenički list n. d.*).¹⁸ Након Другог свјетског рата примио је више признања и награда за научни рад. Хонорарним научним сарадником Музиколошког института Српске академије наука у Београду именован је 1949. Изабран је за дописног члана Српске академије наука и уметности (1958), члана Научног друштва Босне и Херцеговине (1961) и Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине (1966) (Anonymous 1984b). Добитник је Награде Савеза композитора и музиколога Југославије за књигу *Основи њијансистичке уметности* (1953) и Двадесетседмојулске награде Извршног вијећа Народне Републике Босне и Херцеговине за допринос науци за књигу *Виолина, њена историја и конструкција* (1962).¹⁹ Сарађивао је на другом издању *Музичке енциклопедије*, 2 и 3, Југославенског лексикографског завода (Kovačević 1974; 1977). Био је један од оснивача и дугогодишњи потпредсједник Удружења композитора и музиколога Босне и Херцеговине (Golubović 2015, 182–184).

али је кратко радила у струци (Ilić 2023). Словила је за доброг познаваоца грађанских традиција породице Миланковић и приповједача о њиховој даљој постојбини (Lemajić 2009).

Убавка Миланковић-Јањић (Сарајево, 1922–1995) била је балерина, балетни педагог и кореограф. Школовала се у Сарајеву и иностранству. Завршила је течај балетне педагогије код Милорада Јовановића у Београду. Од 1946. у Сарајеву је радила као балетски педагог, од 1952. као солисткиња, од 1962. као шеф Балетског ансамбла Народног позоришта. Као утемељивач балетске умјетности у Сарајеву, добитница је многобројних републичких и савезних награда (Anonymous 1984a).

16 Осим у струци и културно-музичком животу, Миланковић је био врло агилан друштвени радник. Био је замјеник одборника Главне скупштине Друштва средњошколских професора у Босни и Херцеговини (Anonymous 1911; Anonymous 1912), предсједник биралишта на изборима (Anonymous 1927b), члан жирија за музичку секцију за додјеливање награда из Фонда блаженопоч. Витешког Краља Александра I Ујединитеља (Anonymous 1939), чак и члан жирија за избор „Miss Sarajevo” у организацији удружења „Цвијета Зузорић” (Anonymous 1929a).

17 Миланковић је сврстан у значајне личности у Југославији. У публикацији *Ко је ко у Југославији* наводи се као професор Прве гимназије, директор Обласне музичке школе и музичар (Anonymous 1928a), а у *Narodnoj enciklopediji* II као професор и музичар (A. D. [Dobronić, Antun] [1926]).

18 Свечана предаја ордена одликованим професорима одржана је у Првој гимназији (Anonymous 1930a).

19 Новчана награда Савеза композитора за књигу *Основи њијансистичке уметности* износила је 100.000 динара. За књигу *Violina, njena istorija i konstrukcija* године 1962. награђен је новчаном наградом Извршног вијећа НР БиХ у износу од 300.000 динара (Milanković 1963b).

„Skroman i jednostavan, neumoran pregalac i radnik, Milanković je uživao nepodijeljene simpatije, osobito među svojim kolegama i onima koji su ga dobro poznavali“ (Kučukalić 1966, 488). Умро је у Сарајеву 10. јула 1966. године.

ГИМНАЗИЈСКИ ПРОФЕСОР

Прво запослење Миланковић је добио као суплент (наставнички приправник) у Краљевској реалној гимназији и с њом спојеној Вишој трговачкој школи у Земуну, где је службовао од 29. децембра 1909. до премјештаја у Сарајево 19. септембра 1910. године. У сарајевској Великој реалци прошао је звања суплент, прави учитељ (од 1. априла 1911) и дефинитивни професор (од 1. априла 1914). Неколико мјесеци током школске 1915/1916. радио је као замјенски професор у Бањој Луци (од 29. септембра 1915. до 22. марта 1916), након чега се вратио у службу у Великој реалци. Школске 1916/1917. радио је у Трговачкој академији у Сарајеву, након чега је премјештен у Бању Луку. Тамо је у Великој реалној гимназији радио двије школске године (од 12. септембра 1917. до 9. септембра 1919). Од школске 1919/1920. поново је у Сарајеву, у Великој гимназији (Слика 2).²⁰ Звање сталног професора добио је 1. октобра 1923. године (*Službenički list* n. d.).

О раду Миланковића као гимназијског професора свједоче редовни извјештаји школских надзорника и директора гимназије. Тугомир Алауповић,²¹ надзорник за средње школе, истиче специфичне карактерне – „miran, marljiv i tačan“, и физичке карактеристике наставника – „vrlo nježne tjelesne konstitucije fali mu živahnost u predavanju i potrebita energija, no unatoč tome znade uzdržavati red u školi i postizava priličan uspjeh. Prema đacima je pravedan i objektivan a prema kolegama vrlo koncilijsan i uljudan“ (Алауповић 1914).

Оцјене његовог професорског ангажмана неколико година касније (1920. и 1921) другачије су интониране. Аутор извјештаја, директор гимназије Милан Ђуковић (1876 – ?), истиче Миланковићев приступ без претјераног залагања: „Slažem se sa prijašnjim opisima, samo bih dodao ovo: sebi ne zadaje mnogo truda, šteti sebi makar i na štetu đачkog napretka; radi samo ono što baš mora i više od

20 Прва мушка гимназија, основана је као Велика гимназија у Сарајеву 1879. године, од 1922. дјеловала је под називом Прва гимназија у Сарајеву, а након оснивања Прве женске гимназије 1923/1924. као Прва мушка гимназија (Рејановић 1953, 218).

21 Тугомир Алауповић (Долац крај Травника, 1870 – Загреб, 1958), књижевник и политичар, студирао је славистику и класичну филологију у Загребу и Бечу, гдје је 1894. докторирао. Радио је као професор у Сарајеву (1904–1910), директор Велике гимназије у Тузли (1910), савјетник у одјелу за шкоство и надзорник средњих школа у БиХ (1913–1915). Због југославенске оријентације присилно је пензионисан 1916. Учествовао је у покретању многих хрватских организација у БиХ. Од 1917. до краја Првог свјетског рата био је тајник Матице хрватске у Загребу. Након рата обављао је низ функција: члан Народног вијећа Државе СХС у Сарајеву (1918), министар вјера у првој влади Краљевине СХС у Београду, шеф Повјереништва за просвјету у Загребу, потпредједник Државног савјета, оснивач одбора Демократске странке. Од 1931. живио је у Загребу. Као књижевник истиче се као писац епских пјесама. Више видјети у: *Hrvatska enciklopedija*, електронско издање, 2021.

toga, makar to i malenkost bila, nerado će učiniti. Inače je u ophođenju vrlo otmen i korektan” (Čuković 1920). И наредне године: „Nedostatak mu je, što govori prebrzo i dosta tiho. Mislim, da će od njegove nastave imati koristi samo dobri i marljivi učenici. Nježna je sastava, pa sam kaže, da se ne smije trošiti” (Čuković 1921).

Слика 2. Колектив и ученици Прве мушке гимназије у Сарајеву (Миланковић сједи, други слијева. Милан Ћуковић, директор сједи, четврти с лијева). Приватни архив Маје Илић, унуке Богдана Миланковића, Амстердам, Холандија.

С обзиром на то да је у школској 1920/21. Миланковић преузео руковођење Обласном музичком школом, врло је вјероватно да су многобројне обавезе управника школе у одређеној мјери негативно утјецале на наставу у гимназији. Штавише, у наредним годинама Миланковић је тражио смањење броја часова у гимназији како би се могао посветити пословима везаним за Обласну музичку школу:

G. Milanković sa mnogo uspeha deluje na čelu Muzičke škole u Sarajevu i podigao je tu ustanovu na zavidnu visinu. Prema izjavi direktora gimnazije ne bi nastava trpela što bi se moliocu odredio broj nastavnih časova sa 12. Interesi muzičke nastave u Sarajevu zahtjevaju da se ovom umesnom predlogu izađe u susret.²²

22 Одсјек за умјетност и књижевност Министарства просвете Краљевине Југославије упутио је Одјељењу за средњу наставу Миланковићеву молбу (бр. 44436/31 од 21. септембра 1931) с препоруком да му се изиђе у сусрет и смањи број часова у гимназији (Milanković 1931).

НА ЧЕЛУ ОБЛАСНЕ МУЗИЧКЕ ШКОЛЕ И САРАЈЕВСКЕ ФИЛХАРМОНИЈЕ

Честе административне промјене и економски проблеми успорили су пријеко потребну институционализацију музичког живота у оквиру Краљевине СХС/Југославије.²³ Неповољни друштвено-политички и економско-социјални увјети нису обесхрабрили неколицину културних радника који су вођени искреним ентузијазмом неуморно радили на развоју фундаменталних институција музичке културе у Босни и Херцеговини. Један од њих је Богдан Миланковић. Најпотентније године свог радног вијека Миланковић је провео на челу Обласне музичке школе и Сарајевске филхармоније, музичких институција које су се издигле далеко изнад просјека музичког живота Сарајева, за шта је у првом реду заслужан управо Миланковић.

Обласна музичка школа, прва дјелимично субвенционирана музичка школа у Босни и Херцеговини, основана је 1. октобра 1920. године (*Statut za Oblasnu muzičku školu u Sarajevu* 1920). Миланковић је изабран у први састав (ужег) Радног одбора првог Старатељства (*Statut Oblasne muzičke škole* 1924) на чијем челу је био први управник школе, Јосип Хладек-Бохињски (Josip Chládek Bohinjski).²⁴ Старатељство новоосноване школе бирало је Министарство просвјете, а чинили су га Предсједник и Радни одбор у ужем и ширем саставу. За чланове су бирани истакнути појединци друштвеног живота Сарајева, тзв. „људи од положаја”, који су могли утјецати на доношење одлука значајних за дјеловање школе.²⁵

Након одласка Хладека-Бохињског 1922. године, мјесто управника преузео је Миланковић који је на тој позицији остао до маја 1941. године (Anonymous 1964, 411). Дужности Управника биле су бројне, а односиле су се на цјелокупан рад школе, за шта је Управник директно одговарао Старатељству школе (*Statut za Oblasnu muzičku školu u Sarajevu* 1920). Уз бројне обавезе, Миланковић је имао и осам сати седмично у настави (клавир и теорија музике).

Током готово двадесет година на позицији управника Обласне музичке школе Миланковић је улагао велики напор у борби за њен материјални опстанак и очување Статутом школе зацртаних циљева дјеловања.²⁶ Обласна музичка

23 У културној политици Краљевине СХС/Југославије уочава се неколико фаза које су у вези с промјенама у политичком животу: 1918–1928, нема осмишљене културне политике, 1929–1934, режим диктатуре оживотворио идеологију југословенског национализма, 1935–1939, политика владе Милана Стојадиновића обиљежена напуштањем државног модела културне политике и 1939–1941, национално преуређење државе и дезинтеграција културне политике као њена посљедица (Đimić 2000, 321).

24 Јосип Хладек-Бохињски (Крањска, Словенија, 1879 – Марибор, 1940), војни капелник, хоровођа и музички педагог (в. Hadžić 2018a, 96).

25 Више о унутрашњој организацији Школе видјети у: Hadžić 2018a, 116–123.

26 Миланковић је с позиције управника школе упутио десетине извјештаја, молби и других дописа надлежним институцијама с циљем обезбјеђења бољих услова за рад школе. В. Фонд

школа, као и све друге умјетничке школе у Краљевини СХС/Југославији, дјеловала је као приватни завод уз државну субвенцију, али без рјешења којим би се признало право јавности. Миланковић је неколико пута, у оквиру редовних извјештаја о раду школе упућеним Министарству, молио да се школи додијели статус школе с правом јавности, чиме би се трајно ријешио материјални и правни статус наставника и ученика. Међутим, недостатак законских рјешења за умјетничке школе онемогућило је рјешавање овог питања.²⁷

Обласна музичка школа у првој деценији рада углавном је радила без већих финансијских проблема. Међутим, тридесетих година, а усљед опће свјетске економске кризе и неповољних политичких увјета у Југославији, изазваних шестојануарском диктатуром, субвенције су касниле, те се у неколико наврата и умањују, што је изазвало проблеме у раду Школе.²⁸

Током двије деценије дјеловања кроз Обласну музичку школу прошло је неколико стотина ученика, међу којима и неколицина значајних локалних и регионалних музичких имена.²⁹ Школа је вршила важну образовану улогу у средини којој је недостајало музичког кадра. Уз образовну, Школа је имала и другу функцију – јавну концертну дјелатност. Већ у другој години рада, од школске 1921/1922. године, Обласна музичка школа започела је организацију концерата наставника и најбољих ученика. Од 1921/1922. до 1939/1940. организовано је 39 концерата на којима је наступило 189 ученика.³⁰ Концертна

Министарство просвјете. Обласна музичка школа, 1925–40, Arhiv Bosne i Hercegovine. Фонд је копија дијела фонда Министарства просвете Краљевине Југославије (66-392-637) који се налази у Архиву Југославије, а који је додијељен Архиву Босне и Херцеговине као дио процеса сукцесије након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

27 Старатељство школе је поново, 1935. године, затражило да се Обласној музичкој школи додијели право јавности. Услиједио је негативан одговор Министарства просвјете Краљевине Југославије у Београду с препоруком да се сачека закон о умјетничким школама (в. Hadžić 2018a, 122–123).

28 Године 1933. посљедице економске кризе биле су знатне, а оразиле су се на могућност исплате плаћа наставницима (које су умањене), покривање трошкова, између осталог и најамине за просторије школе. Мањак финансијских средстава Управа је настојала надокнадити субвенцијама од других институција. Више о настави, материјалним ресурсима, материјалном и правном положају наставника Школе види у: Hadžić 2018a, 123–129 i 150.

29 У Обласној музичкој школи школовали су се диригент и композитор Алфред Пордес (Сарајево, 1907 – Јасеновац 1941. или 1942), композитор Бранко Грковић (Мостар, 1920 – Сарајево, 1982), композитор Емил Мило Ципра (Вареш, 1906 – Загреб, 1985), виолинист Фрањо Драбек (Седлице, Блатна, 1903 – Сарајево, 1985), диригент и композитор Иван Деметер (Зворник, 1906 – Сарајево, 1990), диригент Тихомир Мирић (Бугојно, 1910 – Сарајево, 1989), балерина Убавка Миланковић-Јањић (Сарајево, 1922–1995), виолиниста Људевит Доброњи (Вјатка, Русија, 1917 – ?, 1989) и фаготиста Сулејман Мемич (Сарајево, 1909 – ?) (В. попис ученика Школе у: Hadžić 2018a, 219–223).

30 Број концерата и ученика који су наступили изведен је према подацима у споменици школе (*Spomenica (drugi izvještaj) Oblasne muzičke škole u Sarajevu* 1940, 10–18) и извјештајима Школе надређеним институцијама који се налазе у фонду *Министарство просвјете. Обласна музичка школа, 1925–40.* у Архиву Босне и Херцеговине. В. *Popis koncerata učenika Oblasne muzičke škole у: Hadžić 2018a, 224–241.*

дјелатност Школе сматра се првим систематски припреманим и организованим концертима сарајевских умјетника (Kučukalić 1966, 487). Штавише, понукана успјесима концерата ученика и посебно концерата наставника, Обласна музичка школа иницирала је оснивање друге важне институције – Сарајевске филхармоније.

У години која је претходила оснивању Сарајевске филхармоније, Обласна музичка школа организовала је осам изузетно успјешних концертних матинеја. Наставници су наступали на концертима који су у штампи пропраћени као концерти „Филхармонијског удружења Обласне музичке школе”. Удружење, које је концертну дјелатност започело и прије званичног почетка рада Школе (*Spomenica (drugi izvještaj) Ob拉斯не музичке школе у Сарајеву* 1940, 7) окупљало је наставнике и чланове Старатељства школе, који су, овисно о репертоару концерата, наступали у разним саставима. За двије посљедње матинеје формиран је и оркестар, што је покренуло идеју о оснивању друге институције којој би се препустила брига о оркестру и организацији концерата.³¹ Пријатељи музике, односно Привремени одбор и оснивачи на челу са привременим предсједником Миланковићем, 26. јуна 1923. поднијели су Полицијској дирекцији у Сарајеву молбу с приједлогом правила Сарајевске филхармоније на одобрење (Миланковић и др. 1923). На мјесту предсједника Миланковић је провео двије сезоне (1923/24. и 1924/25), а наредне двије као члан ширег одбора. Од 1928/29. поновно је на позицији предсједника. По завршетку сезоне 1926/27. Сарајевска филхармонија запала је у кризу узроковану недостатком финансијских средстава и несугласицама у раду одбора. Миланковић се на чело управе вратио 1928/29, спровео реорганизацију друштва и омогућио наставак рада (Hadžić 2014, 48–54).

Оркестар Сарајевске филхармоније по свом саставу и начину дјеловања био је аматерски ансамбл, у чијем су раду уз одређени број професионалних музичара учествовали углавном музичари аматери, међу којима је било професора, љекара, трговаца и студената. Први састав чинили су постојећи ансамбл Филхармоничког друштва Обласне музичке школе (ученици и музичари-аматери), чланови војног оркестра Босанске дивизијске области и хонорирани професионални музичари (Hadžić 2018a, 162).

Главни облик дјеловања Сарајевске филхармоније била је концертна дјелатност, односно организација симфонијских концерата властитог оркестра, камерних и солистичких концерата домаћих репродуктивних умјетника и умјетника из других крајева Краљевине, као и гостовања иностраних умјетника. Самостално и уз Оркестар Сарајевске филхармоније наступали су бројни домаћи и инострани музичари. Оркестар је био чест гост приредби у организацији других културних друштава у Сарајеву, док су чланови Оркестра сарађивали и с Позоришним и Војним оркестром (Слика 3).³² У осамнаест година рада, од 1923. до 1941, на челу оркестра измјенила су се петорица диригената: Александер Лукинич (Alexandr Lukinič, 1875–1942), Едо Кренек

31 Више о концертним активностима Обласне музичке школе в. Hadžić 2018b.

32 Више о концертним активностима у: Hadžić 2018a, 178–203.

(Eduard Edo Křenek, 1895–1960), Белуш Јунгић (1892–1968), Макс Унгер (Max Unger, 1888–1962) и Оскар Данон (1913–2009). Уз стално ангажоване диригенте, рад друштва помагали су капелници војне музике стациониране у Сарајеву, Јосеф Рожђаловски (Josef Rožďalovský, ? – 1931) и Јосип Мајер (1888–1965) (Hadžić 2018a, 169).

Слика 3. Оркестар Сарајевске филхармоније, диригент Едуард Едо Кренек, између 1924. и 1927. Приватни архив Маје Илић, унукe Богдана Миланковића, Амстердам, Холандија.

Концертни репертоар креиран је у складу с умјетничким тенденцијама диригента и управе, материјалним, односно извођачким ресурсима, руководећи се искључиво умјетничким критеријима када је у питању одабир репертоара. Бирана су дјела провјерених умјетничких квалитета, док су евентуалне мањкавости репертоара биле прије резултат скучених извођачких могућности него „жеље за јефтиним успјехом” код публике (Vujić 1973, 295).

Оснивање Сарајевске филхармоније догађај је од прворазредног значаја за развој музичке културе. Било је то друштво које се својим умјетничким квалитетима издвојило далеко изнад просјека концертног живота Сарајева датог периода. Међутим, град и друштво у цјелини нису препознали потребу дјеловања институције овог типа, нити су адекватно подржали њен рад. До 1941, када Филхармонија престаје с радом, управа Сарајевске филхармоније на челу с Миланковићем водила је непрекидну борбу за опстанак друштва (Hadžić 2014).

Прво раздобље дјелатности Сарајевске филхармоније окончано је почетком Другог свјетског рата.³³ Посљедњи концерт одржан је 26. фебруара 1941. у

33 Друго раздобље започиње поновним оснивањем Сарајевске филхармоније 1948. године.

Народном позоришту (Danon 2005, 505). Концерт поводом 150-годишњице смрти В. А. Моцарта (W. A. Mozart), најављен за 9. април 1941, није одржан: „Plakati za taj neodržani koncert su na zidovima sarajevskih ulica dočekali formiranje Nezavisne države Hrvatske i ulazak njemačke vojske” (Danon 1976, 38).

ГРАДИТЕЉ ВИОЛИНА

Необичне су околности под којима се Миланковић почео занимати за израду виолина, чему је посветио нешто више од двије деценије упорног рада. Године 1929, у намјери писања књиге о виолини, њеној хисторији, конструкцији, техници и естетици свирања, сусрео се с недостатком адекватне литературе. Стога је након теоријског истраживања о томе како су стари мајстори израђивали виолине, а с циљем провјере сопствених израчуна, почео виолине израђивати сам, што је потрајало годинама (Lasić [1957]). Задатку је приступио с циљем рјешавања проблема – „odnos između debljine violinskih ploča” (Šarenac [1961]). Практични рад резултирао је низом теоријских радова, али и практичних рјешења.

Као потпуни лаик у столарским пословима, Миланковић је првобитно морао савладати многобројне столарске и лаутерске вјештине: „Čovek koji dotad nikad nije ima u rukama strug, rende, čekić, morao je postati u prvom redu stolarski virtuoz”. Тако, на примјер, да би испитао само четири осјетљива мјеста горње даске виолине, морао је извршити 24 огледа (Šarenac [1961]). За градњу је углавном користио дрво јавора „из бугојанског краја”, тзв. цефер-јавор или јавор с пламеновима, као и оморику с Равне Планине код Корана, надомак Сарајева. Дрво је намјеравао набављати и из Тирола, Румуније и Чешке, у чему га је омео рат. Највећу потешкоћу представљао је лак. Прве виолине премазивао је лаком према „француском рецепту”, да би након тога испитао двадесетак рецепата италијанског и њемачког поријекла, којима није био задовољан. На крају је пронашао сопствену композицију лака, који је дао задовољавајуће резултате у погледу тона, али и боје и сјаја, док ће трајност, како је говорио, „вријеме показати” (Lasić [1957]).

Прву виолину завршио је у Даљу 1932. године. Први, као и наредних седамнаест инструмената, имао је контуре Страдиваријусових виолина. Затим је почео с израдом властитих модела (девет виолина) (Слике 4 и 5). С израдом је престао 1951. године, када је сумирао све резултате практичних испитивања и отпочео рад на рукопису о хисторији и конструкцији виолине (Lasić [1957]). За 22 године израдио је 47 виолина и двије виоле.³⁴

Иако су настале у „научне сврхе”, те им првобитна намјена није била практична, виолине су се показале квалитетнима, а Миланковић се афирмисао као „један од водећих градитеља виолина у Југославији” (Kučukalić 1966, 488). На Миланковићевим виолинама свирали су виолинисти Људевит Доброњи (Ludwig

34 У вријеме настанка интервјуа за дневни лист *Ослобођење* (Сарајево) у Миланковићевом посједу биле су 23 виолине (Lasić [1957]).

Dobrony),³⁵ некадашњи ученик Обласне музичке школе, Фриц Пинто³⁶ и Петар Стојановић (1877–1957), композитор и виолиниста. Један од најзначајнијих виолиниста прве половине 20. стољећа, Ваша Пшихода (Váša Příhoda, 1900–1960), одао је ласкава признања градитељском умијећу Миланковића, а виолине су свој пут нашле до САД, Аустрије, Италије и Турске (Lasić [1957]).

Слика 4 и 5. Миланковићеве виолине. Приватни архив Маје Илић, унукe Богдана Миланковића, Амстердам, Холандија.

Миланковић се сврстава у значајне градитеље виолина. У часопису *Sveta Cecilija* наводи се да је др Јосип Голдберг, професор Геофизичког завода у Загребу, власник виолине са сигнатуром „Dr. Bogdan Milanković, Sarajevo 1933”: „G. D. Goldberg će valjda jedini u Zagreb imati Milankovićeve gusle. Građene su pravilno, ton im je jak, tek što je boja laka odviše svijetla” (Dočkal 1940, 45–46).

35 Људевит Доброњи (Вјатка, Русија, 1917 – ?, 1989), виолиниста. Студирао је на Музичкој академији у Загребу у класи Вацлава Хумла. Усавршавао се у Бечу. Дјеловао је као концерт-мајстор Оперног оркестра Хрватског народног казалишта, концерт-мајстор бечке Државне опере, прва виолина Загребачког коморног оркестра и Загребачког квартета. Од 1950. године живио је и радио у Бечу. Концертирао је у Француској, Швајцарској и Њемачкој (B. Hadžić 2018a, 199).

36 Нема поузданих података о мјесту и години рођења Пинта (Фриц / Fritz Pinto). У сарајевској штампи помиње се као „суграђанин”, Сарајлија. Завршио је студије виолине на конзерваторијуму у Бриселу, гдје је као најбољи ученик освојио и неколико првих награда (Hadžić i Raćuka 2020, 235). Године 1935. Пинто је на Миланковићевој виолини извео цјеловечерњи концерт у Народном позоришту: „Г. Пинто је свирао на 'звучној виолини', изуму директора Музичке школе г. др Богдана Миланковића, која је испунила и врло оптимистична очекивања” (Anonymous [1935]).

Миланковићеве виолине биле су у употреби и након Другог свјетског рата. Ријечки виолиниста Винко Вишић свирао је на Миланковићевој виолини из 1942. године: „Već nekoliko godina sviram na Vašoj violini (rad iz 1942/2). Odlikuje se punozvučnim i ugodnim tonom; izrada je pomna, a izbor drveta primjieran” (Višić 1963).³⁷

Миланковићева виолина израђена 1934. године дио је колекције новосадског колекционара Тихомира Тапавице. Тапавица ју је купио од Јелисавете Миланковић Илић, старије Миланковићеве кћери, уз обећање да је неће продати и да ће бити централни дио његове колекције.

Ne samo što je pravi raritet, nego je i njena umetnička vrednost neprocenjiva, jer je profesor Bogdan dugo menjaо modele dok nije doшао do odgovarajuće teorije i laka, kako bi zvuk bio što mekši, a oblik pristupačniji. (...) imaju izvanrednu boju tona, vlastiti oblik i originalne nacрте 'f' otvora. Tajna njegove teorije, potonjim generacijama je još uvek nepoznata (Lemajić 2009).

У посједу Миланковићеве виолине је босанскохерцеговачки виолиниста и композитор млађе генерације, Бењамин Рибић (Travnik, 2000). Виолину с ознаком на доњој плочи – „B. Milanković, Sarajevo, 1941 2” – Рибић је купио путем огласа на интернету од продавца из Бијељине (Ribić 2023).³⁸

МУЗИКОЛОШКА ДЈЕЛАТНОСТ

У раздобљу између двају свјетских ратова у Босни и Херцеговини нема стручних музичких часописа нити образованих музичких критичара и писаца. Својеврсни помаци видљиви су у подручју музичке публицистике, с обзиром на пораст написа о музици у књижевним часописима и дневним листовима чији су аутори углавном књижевници и позоришни критичари.³⁹ Посебан допринос дао је Богдан Миланковић као аутор публицистичких написа, осврта и приказа, неријетко и критички обојених. Међутим, Миланковићева музиколошка дјелатност много је шири. Уз публицистичке написе, Миланковић објављује низ радова у подручју извођаштва у југословенским музиколошким

37 Винко Вишић обратио се Миланковићу за помоћ и савјете у вези с теоријским радом о виолини. Занимљива кореспонденција садржи много података и о Миланковићевом раду у истом подручју (B. *Korespodencija između Vinka Višića i Dr Bogdana Milankovića iz Sarajeva* 1963).

38 Прије продавца из Бијељине, виолина је била у посједу породице у Кисељаку више од тридесет година. Испрва је била на тавану, а касније је служила као украс на сталажи, док је наводно у Кисељак dospјела за вријеме Другог свјетског рата, када је нека јеврејска породица из Сарајева, бјежећи из града према унутрашњости, виолину оставила у Кисељаку, градићу наомак Сарајева (Ribić 2023).

39 Значајна запажања о музичкој култури дали су Јован Палавистра (Мостар, 1893 – Сарајево, 1959), књижевник, публициста, књижевни и позоришни критичар, Боривоје Јевтић (Сарајево, 1894–1959) књижевник, редитељ и драматург и Јован Кршић (Сарајево, 1898–1941) књижевник, публициста, књижевни и позоришни критичар (B. Hadžić 2018a, 35–37).

часописима, чиме се сврстава у ред првих музиколога који су дјеловали у Босни и Херцеговини.⁴⁰

Године 1923. Миланковићева књига о проблемима клавирске технике и интерпретације, *Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst* [Основе савремене пијанистичке уметности], објављена је у Лајпцигу (Leipzig) у издању реномиране њемачке издавачке куће К. Ф. Кант (Christian Friedrich Kahnt, 1823–1897). Невјероватним подухватом чини се овај успјех појединца без институционалног музичког образовања, и без већег практичног искуства.⁴¹ Уз опис механичких и физиолошких захтјева пијанистичког умијећа, Миланковић ревидира постојеће пијанистичке теорије и успоставља нову која боју тона подразумева као најважнији параметар. У првом дијелу образлаже елементе технике, а у другом дијелу књиге расправља о интерпретацији.⁴²

Миланковићева књига није прошла незапажено. Лудвиг Дитл (Ludwig Dietl), професор клавира на Бечком конзерваторијуму, у писму Миланковићу захваљује на пошљици (књизи) уз ријечи хвале:

Knjigu sam odmah pročitao; sve, svaka reč je jasna, providna sama od sebe razumljiva – za jednog moderno nastrojenog pijanistu. Vaše nazore mora da potpiše svaki svirač na klaviru. Poznajem poprilično sva slična dela, temeljito ih proučio, ali prvo mesto dajem Vašem opusu; ukratko, lako razumljivo, sve temeljito promišljeno. Ne pada mi teško da preporučujem Vašu knjigu u svom krugu.⁴³

40 Почеци музиколошких активности у Босни и Херцеговини налазе се у написима углавном анонимних писаца у вријеме аустроугарске управе (1878–1918), записима босанскохерцеговачке традицијске музике и радовима страних истраживача. Оснивање Земаљског музеја (1888) подстакло је озбиљнија истраживања у области етномузикологије (Čavlović 2011, 227–228). У раздобљу између двају свјетских ратова појављују се први школовани етномузиколози, фра Бранко Маријић (Марић) (Врди, Мостар, 1896 – Цирих, 1974), докторирао у Бечу на тему *Die Volksmusik Bosniens und der Herzegovina* [Народна музика Босне и Херцеговине] (Talam 2016) и Цвјетко Рихтман (Ријека, 1902 – Сарајево, 1989), један од пионира институционалног развоја босанскохерцеговачке етномузикологије иза Другог свјетског рата (Rihtman Šotrić 1986, 21–26). Међутим, систематски развој науке о музици у Босни и Херцеговини започиње оснивањем Музичке академије у Сарајеву 1955. године, те, за музикологију посебно важном, педагошком дјелатношћу музиколога др Зије Кучукалића (Сарајево, 1929 – Амстердам, 2020) који се сматра оснивачем босанскохерцеговачке музикологије (Čavlović 2011, 227–228).

41 Као могући разлог за објављивање књиге у Њемачкој, а не Југославији, Голубовић наводи незаинтересаност средине за ову област (Golubović, 185). Књига је доживјела и друго, допуњено издање, готово тридесет година касније у издању Музиколошког института Српске академије наука (Milanković 1952a).

42 Тридесет година након њемачког издања књига је објављена као допуњено издање Музиколошког института Српске академије наука у Београду (Milanković 1952). О књизи, садржају и значају више у: Golubović 2015, 185–187.

43 „Das Buch bereits durchgelesen; alles, jedes Wort klar, dursichtig, selbstverständlich – für einen modern denkenden Pianisten. Ihre Anschauung muss ein jeder Clavierspieler unterschreiben. Ich kenne so ziemlich alle ähnlichen Werke, sie gründlich durchdacht. Ich werde nicht müde, das Buch in meinem Kreise zu empfehlen” (Dietl 1923). Препис и превод писма налазе се у приватној архиви Маје Илић, унуке Богдана Миланковића.

Миланковићеву књигу помиње и чувени бечки музички критичар Јулијус Корнголд (Julius Leopold Korngold, 1860–1945) (в. Antonicek 1967). У критици концерта виолинисте Ваше Пшиходе, пијанисте Игнаца Фридмана (Ignaz Friedman, 1882–1948) и диригента Бруна Валтера (Bruno Walter, 1876–1962) за бечки дневни лист *Neue Freie Presse* Корнголд пише:

Kao virtuoz velikog stila predstavio se Ignac Fridman. Teško možemo zamisliti glatkiju i do posljednje potankosti uglačaniju tehniku od njegove. Ta savršena lakoća pokreta prstiju i ručnog zgloba, koja, usklađena s težinom ruke, dopušta najveću izjednačenost, prozирност, neusiljenost i – brzinu, potsećala nas je sve vreme na tehniku Godovskog. Bogdan Milanković u nedavno objavlјenoј zanimljivoј knjizi (K. F. Kant, Lajpcig) 'Osnovi moderne pijanističke umetnosti' stavlja tu vrstu tehnike na prvo mesto.⁴⁴

О књизи су писали и у Југославији. Тирил Личар (1894–1957) у часопису *Sveta Cecilija*, уз кратки опис садржаја књиге и похвале аутору на одличној књизи, истиче значај накладе у којој је дјело објављено:

Radujemo se, što je to djelo našeg zemljaka izašlo u nakladi, u kojoj su izašla već mnoga odlična djela napose o klaviru (Ph. Em. Bach, R. M. Breithaupt, E. Kühn, I. P. Dunn, A. Kullak, T. Matthey, W. Niemann, P. Ramul, P. Stoye). Pisac primio je već od više stranih kapaciteta pohvalu za svoje djelo, pa ne sumnjamo da će si njime, jer je osnovano na mnogogodišnjem iskustvu i praktičnom znanju, steći priznanje u širokom glazbenom svijetu (Ć. L. 1924).

Међутим, Миланковићеве дјело је ширим стручним круговима пијаниста и музичких педагога остало непознато:

Ova knjiga našeg stručnjaka, izdana na nemačkom jeziku, služi nam na čast u izvanjerm svetu gde je primljena s velikim interesom. Međutim bi nam izvanredno dobro došla na našem jeziku, služeći kao vad mecum našim pijanistima i svima onima koji s razumevanjem prate muziku, da svoje shvatanje još doteraju poznavanjem svega što pianist mora da zna i ume (Makanec 1925, 313–314).

Писана ријеч о музици прати Миланковићев рад и као музичког педагога, али и истраживача / градитеља виолина. За југословенске стручне музичке часописе *Zvuk*, *Muzika*, *Muzički glasnik* и друге часописе писао је о естетским принципима

44 „Als Klaviervirtuose großen Stils stellte sich Ignaz Friedmann vor. Eine Technik, reibungsloser, bis ins letzte Detail geschliffener als die seine, läßt sich kaum denken. Wiederholt erinnerte diese vollkommene Gelöstheit von Finger – und Handgelenk, deren Entente mit dem Armgewicht größte Egalität, Durchsichtigkeit, Legeretät und – Raschheit gestattet an die Technik Godowskys. Bogdan Milanković stellt in einem eben erschienenen interessanten Buch 'Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst' (C. F. Kahnt, Leipzig), diese Art Technik zu oberst" (J. K. 1923). Превод дијела критике у којем се помиње Миланковић налази се у приватној архиви Маје Илић, унуке Богдана Миланковића.

извођаштва (Milanković 1920; 1928a; 1928b), о конструкцији и одређеним техничким проблемима у виолинизму (Milanković 1934; 1935; 1940). Аутор је првог прегледног рада о развоју музичког живота Сарајева (Milanković 1939), с фокусом на оснивање и дјелатност пјевачких друштава, Обласне музичке школе, Сарајевске филхармоније и гостовања у Народном позоришту.

У локалним сарајевским листовима објављивао је приказе концерата, неријетко критички обојене. Издавају се написи објављени у *Pregledu, časopisu za politički i kulturni život*,⁴⁵ за који је од 1927. до 1934. објавио двадесетак чланака потписаних иницијалима (само један пуним именом и презименом) и под псеудонимом Еузебије (Anonymous 1964, 411).⁴⁶

Миланковићев музиколошки рад пуни замаха ће доживјети у раздобљу иза Другог свјетског рата, у својству сарадника Музиколошког института Српске академије наука, касније и дописног члана, те члана Академије науке и умјетности Босне и Херцеговине. У овом раздобљу објављене су двије књиге (Milanković 1952a; 1956) и низ чланака о историји, техници и естетици извођаштва (Milanković 1958; 1961a; 1961b; 1963a).⁴⁷

ЗАКЉУЧАК

Др Богдан Миланковић једна је од кључних личности музичког живота Сарајева посебно заслужних за институционални развој музичке културе у Босни и Херцеговини у раздобљу између двају свјетских ратова. Уз примарни позив гимназијског професора италијанског и француског језика, Миланковић је двије деценије свог најплоднијег стваралачког раздобља уложио у рад Обласне музичке школе и Сарајевске филхармоније. На темељима ових институција основане су Државна музичка школа (1945, садашња Средња музичка школа) и Сарајевска филхармонија (1948), које су до данас фундаменталне музичке институције у Босни и Херцеговини.

Уз изнимне организаторске активности које су изњедриле двије фундаменталне институције музичке културе, Миланковићев интерес за музику обухвата и музичку публицистику и музикологију, те, што је посебно необично, израду виолина. Своје теорије о конструкцији, техници и естетици свирања темељио је на властитим емпиријским истраживањима која су резултирала десетинама инструмената произашлих из његове радионице, те низом вриједних студија о разним проблемима у области извођаштва, начинивши пионирске

45 Часопис *Преглед* покренули су угледни и компетентни интелектуалци млађе генерације. Часопис је излазио је од 1910. до 1912, те од 1927. до 1941. године (*Bibliografija 'Pregleda'* 1967).

46 Миланковићеве прикази су углавном о концертима у организацији Сарајевске филхармоније. Види: М. 1927; Milanković 1927; В. М. 1928a; В. М. 1928b; М. 1928a; М. 1928b; М. 1929a; М. 1929b; М. 1929c; М. 1929d; М. 1929e; М. 1930a; М. 1930b; Еузебије 1932a; Еузебије 1932b; Еузебије 1932c; Еузебије 1932d; Еузебије 1932e; Еузебије 1932f; Еузебије 1933; М. 1934.

47 У библиографији Милановићевих радова објављеној у *Годишњаку Српске академије наука и уметности* наводе се, између осталих, и његови писани радови настали након Другог свјетског рата (v. Anonymous 1964; Anonymous 1965).

корак у области музиколошких истраживања у Босни и Херцеговини. Иако настале у научне сврхе, Миланковићеве виолине нашле су своје мјесто на концертним позорницама, чиме је Миланковић заузео мјесто међу значајним градитељима виолина у некадашњој Југославији, као први на територији Босне и Херцеговине.

Невјероватна далековидост када су у питању потребе и могућности развоја културног живота Сарајева, истински ентузијазам и посвећеност, али и резултати његових свестраних активности, сврставају др Богдана Миланковића међу значајне ликове у историји музике, чији је рад обликовао музичку прошлост која представља темеље музичке културе Босне и Херцеговине која живи и данас.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- A. D. [Dobronić, Antun]. [1926]. „Milanković, Bogdan dr”. U *Narodna enciklopedija srpsko hrvatsko-slovenačka*, II, ur. Stanoje Stanojević, 762. Zagreb: Bibliografski zavod d. d., 1921, 762. http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00149_19210102|page:774. / A. D. [Добронић, Антун]. [1926]. „Миланковић, Богдан др”. У *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, II, ур. Станоје Станојевић, 762. Загреб: Библиографски завод д. д., 1921.
- Alaupović, Tugomir. 1914. Prepis izvještaja od 3. marta 1914. Dosje Bogdana Milankovića, Personalni dosjei službenika, II, 1918–1945, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Anonymous. [1935]. Novinski članak „Uspjeli koncerat g. Frica Pinte” iz dnevnog lista *Jugoslavenska pošta*, [3. maj 1935]. Ostavština Bogdana Milankovića, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Anonymous. 1911. „Društvo srednjoškolskih profesora u Bosni i Hercegovini”. *Musavat*, god. VI, 13. juli, br. 44: 3.
- Anonymous. 1912. „Skupština srednjoškolskih profesora”. *Zeman*, god. II, 4. juli, br. 59: 3
- Anonymous. 1916. „Dobrotvorna zabava (Gradske vijesti)”. *Sarajevski list*, god. XXXIX, 30. maj, br. 141: 2.
- Anonymous. 1927a. „Glavna skupština 'Cvijete Zuzorić'”. *Jugoslavenski list*, god. X, 1. januar br. 1: 4.
- Anonymous. 1927b. „Profesori kao predsjednici birališta”. *Jugoslavenski list*, god. X, 31. juli, br. 172: 4.
- Anonymous. 1928a. „Milanković, Dr. Bogdan”. U *Ko je ko u Jugoslaviji*, 95. Beograd: Jugoslavenski godišnjak; Zagreb: Nova Evropa.
- Anonymous. 1928b. „Novi odbor društva 'Cvijeta Zuzorić'”. *Jugoslavenski list*, god. XI, 20. maj, br. 119: 4.
- Anonymous. 1929a. „Miss Sarajevo za 1930”. *Večernja pošta*, god. IX, 28. decembar, br. 2559: 6.
- Anonymous. 1929b. „Nova uprava Cvijete Zuzorić. Sa glavne godišnje skupštine”. *Jugoslavenski list*, god. XII, 24. septembar, br. 224: 5.
- Anonymous. 1930a. „Predaja ordena. Odlikovanim profesorima I. sarajevske gimnazije”. *Jugoslavenski list*, god. XXII, 19. novembar, br. 275: 10.
- Anonymous. 1930b. „Skupština Cvijete Zuzorić”. *Jugoslavenski list*, god. XIII, 30. septembar br. 226: 5.
- Anonymous. 1939. „Osam pozorišnih nagrada”. *Jugoslavenski list*, god. XXII, 19. decembar, br. 300: 6.

- Anonymous. 1964. „Bogdan Milanković dopisni član”. *Godišnjak SANU* LXIX: 411–412. / Anonymous. 1964. „Богдан Миланковић дописни члан”. *Годишњак САНУ* LXIX: 411–412.
- Anonymous. 1965. „Bogdan Milanković dopisni član dopuna bibliografije”. *Godišnjak SANU* LXX: 385. / Anonymous. 1965. „Богдан Миланковић дописни члан допуна библиографије”. *Годишњак САНУ* LXX: 385.
- Anonymous. 1968. „Komemorativna sednica Odeljenja likovne i muzičke umetnosti održana 1. septembra 1966. godine, u 17 časova”. *Glasnik SANU* 18: 2: 147–148. / Anonymous. 1968. „Комеморативна седница Одељења ликовне и музичке уметности одржана 1. септембра 1966. године у 17 часова”. *Гласник САНУ* 18: 2: 147–148.
- Anonymous. 1984a. „Milanković-Janjić Ubavka”. U *Leksikon jugoslovenske muzike* 2, ur. Krešimir Kovačević, 10. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski savez „Miroslav Krleža”, 1984.
- Anonymous. 1984b. „Milanković Bogdan”. U *Leksikon jugoslovenske muzike* 2, ur. Krešimir Kovačević, 9–10. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski savez „Miroslav Krleža”.
- Antonicek. 1967. „Korngold, Julius Leopold”. U *ÖBL* 1815–950, Bd. 4 (Lfg. 17, 1967), 132. https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Korngold_Julius-Leopold_1860_1945.xml.
- B. M. [Milanković, Bogdan]. 1928a. „Koncert Klemens Menšik”. *Pregled* II, br. 51 (10. aprila), 8. / Б. М. [Миланковић, Богдан]. 1928a. „Концерт Клеменс Меншик”. *Прејлед* II, бр. 51 (10. априла), 8.
- B. M. [Milanković, Bogdan]. 1928b. „Duhovni koncert 'Sloge'”. *Pregled* II, br. 51 (10. aprila), 8–9. / Б. М. [Миланковић, Богдан]. 1928b. „Духовни концерт 'Слоге'”. *Прејлед* II, бр. 51 (10. априла), 8–9.
- Bibliografija 'Pregleda': 1910–1912, 1927–1941. 1967. Sarajevo: Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine.
- Biografija.org. 2023. „Milutin Milanković”. <https://www.biografija.org/nauka/milutin-milankovic/>.
- Bujić, Bojan. 1973. „Pedeset godina Sarajevske filharmonije”. *Zvuk* 3: 288–296.
- Čavlović, Ivan. 2011. *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Muzička akademija.
- Č. L. [Čiril Ličar]. 1924. „B. Milankovitch: Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst”. *Sveta Cecilija*, god. 18, br. 1: 24.
- Čuković, Milan. 1920. Prepis izvještaja od 13. 10. 1920. Dosje Bogdana Milankovića, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Čuković, Milan. 1921. Prepis izvještaja od 9. septembra 1921. Dosje Bogdana Milankovića, Personalni dosjei službenika II, 1918–1945, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo. / Туковић, Милан. 1921. Препис извјештаја од 9. септембра 1921. Досје Богдана Миланковића, Персонални досјен службеника II, 1918–1945, Архив Босне и Херцеговине, Сарајево.
- Danon, Oskar. 2005. *Ritmovi nemira*. Sarajevo: Rabic.
- Danon, Oskar. 1976. „Kolegijum artistikum”. U *Sarajevo u revoluciji. Revolucionarni radnički pokret 1937–1941*, 1, ur. Nisim Albahari i ostali, 317–324. Sarajevo: Istorijski arhiv.
- Dietl, Ludwig. 1923. Prepis i prevod pisma upućenog Bogdanu Milankoviću, Beč, 25. juna 1923. Privatni arhiv Maje Ilić, unuke Bogdana Milankovića, Amsterdam, Nizozemska.
- Dimić, Ljubodrag. 2000. „Kulturna politika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (mogućnosti i ograničenja)”. U *Dijalog povjesničara – istoričara*, 2, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 307–324. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann Stiftung.
- Dočkal, Kamilo. 1940. „Naše violine i njihovi graditelji (nastavak)”. *Sveta Cecilija* XXXIV, sv. 3, maj–juni, 40–46.
- Euzebijе [Milanković, Bogdan]. 1932a. „Sarajevska filharmonija: Koncert Vike Čaleta”. *Pregled* VI, sv. 97 (januar), 436.
- Euzebijе [Milanković, Bogdan]. 1932b. „Simfonijski koncerat vojne muzike”. *Pregled* VI, sv. 99–100 (mart–april), 205–206.
- Euzebijе [Milanković, Bogdan]. 1932c. „Koncert pevačkog društva 'Hlahol' iz Praga”. *Pregled* VI, sv. 101 (maj), 273.
- Euzebijе [Milanković, Bogdan]. 1932d. „Koncert Jana Kubelika”. *Pregled* VI, sv. 99–100 (mart–april),

- 203–204. / Еузебије [Миланковић, Богдан]. 1932d. „Концерт Јана Кубелика”. *Прејлед* VI, св. 99–100 (март–април), 203–204.
- Euzebijie [Milanković, Bogdan]. 1932e. „Koncert Đorđa Jovanovića”. *Pregled* VI, sv. 107–108 (novembar–decembar), 660.
- Euzebijie [Milanković, Bogdan]. 1932f. „Proslava 82-og rođendana Tome Masarika. Koncert Ervine Brokeš-Beneš”. *Pregled* VI, sv. 99–100 (mart–april), 204–205.
- Euzebijie [Milanković, Bogdan]. 1933. „Koncert Vaša Pšihoda”. *Pregled* VII, sv. 113, 323–324.
- Golubović, Marija. 2015. „Nepoznati Milanković: O Bogdanu Milankoviću i njegovom radu u oblasti muzike”. U *Sociološki aspekt pedagogije i izvođaštva u scenskim umetnostima. Zbornik radova Sedamnaestog pedagoškog foruma scenskih umetnosti, Beograd, 12–14. decembra 2014*, ur. Milena Petrović, 181–188. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti. / Голубовић, Марија. 2015. „Непознати Миланковић: О Богдану Миланковићу и његовом раду у области музике”. У *Социолошки аспекти педагогике и извођаштва у сценским уметностима. Зборник радова Седамнаестог педагошког форума сценских уметности, Београд, 12–13. децембра 2014*, ур. Милена Петровић, 181–188. Београд: Факултет музичке уметности.
- Hadžić, Fatima i Pačuka, Lana. 2020. „A Contribution to the Knowledge of the Life and Work of Abraham S. Suzin”. U *Zbornik radova „Muzika u društvu”*, ur. Amra Bosnić, Naida Hukić i Nerma Hodžić-Mulabegović, 225–267. Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Muzikološko društvo FBiH.
- Hadžić, Fatima. 2014. „Društveni kontekst djelovanja Sarajevske filharmonije u periodu između dva svjetska rata”. U *Zbornik radova „Muzika u društvu”*, ur. Fatima Hadžić, 41–57. Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH, Muzička akademija u Sarajevu.
- Hadžić, Fatima. 2018a. *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*. Sarajevo: Muzička akademija, Institut za muzikologiju.
- Hadžić, Fatima. 2018b. „Osnivanje i djelatnost Oblasne muzičke škole u Sarajevu (1920–1941)”. *Muzika* XXII, br. 1: 6–35.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2021. „Alaupović, Tugomir”. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1351>.
- Ilić, Maja. 2023. Mail upućen autorici, 6. juna 2023. Privatni arhiv autorice.
- J. K. [Julius Korngold] 1923. „Konzerte”. *Neue Freie Presse*, 19. novembar, br. 21262: 6. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19231119&seite=6&zoom=33>.
- Korespondencija između Vinka Višića i Dr. Bogdana Milankovića iz Sarajeva. 1963. PPMHP 144991, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Hrvatska.
- Kovačević, Krešimir, ur. *Muzička enciklopedija*, 2. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974.
- Kovačević, Krešimir, ur. *Muzička enciklopedija*, 3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski savez, 1977.
- Kučukalić, Zijo. 1966. „In memoriam Bogdanu Milankoviću”. *Zvuk* 69: 487–488.
- Lasić, Miro. [1957] *Novinski članak „Violine našeg majstora” iz dnevnog lista Oslobođenje, [1. maj 1957]*. Privatni arhiv Maje Ilić, unuke Bogdana Milankovića, Amsterdam, Nizozemska.
- Lemajić, Jelena. 2009. „Strune preživjele večni kalendar”. *Novosti*. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:252183-Strune-prezivele-vecni-kalendar>.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1927. „Orkestarski koncert sarajevske filharmonije”. *Pregled* I, br. 8 (februar), 20. / М. [Миланковић, Богдан]. 1927. „Оркестарски концерт сарајевске филхармоније”. *Прејлед* I, бр. 8 (фебруар), 20.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1928a. „Proslava 10-godišnjice oslobođenja češko-slovačkog naroda”. *Pregled* II, sv. 59 (novembar), 329.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1928b. „Sarajevska filharmonija”. *Pregled* II, sv. 59 (novembar), 330–332.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1929a. „Orkestarski koncert Sarajevske filharmonije”. *Pregled* III, sv. 61 (januar), 52–54.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1929b. „Koncert Jaroslava Kocijana”. *Pregled* III, sv. 63 (mart), 159–160. / М. [Миланковић, Богдан]. 1929b. „Концерт Јарослава Коцијана”. *Прејлед* III, св. 63 (март), 159–160.

- M. [Milanković, Bogdan]. 1929c. „Koncert Vlastimira Jecića. Orkestarski koncert Sarajevske filharmonije. Simfonijski concert Bosanske Vojne Muzike”. *Pregled* III, sv. 64 (april), 214–216.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1929d. „Koncerti slovačkih učitelja. Sarajevska Filharmonija: Proslava 25-godišnjice smrti Dra Antonina Dvořáka. Simfonijski koncert Vojne muzike”. *Pregled* III/1929, sv. 71 (novembar), 287–288.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1929e. „Sarajevska filharmonija: Drugi (orkestarski) koncert”. *Pregled* III, sv. 72 (decembar), 347–348. / M. [Миланковић, Богдан]. 1929e. „Сарајевска филхармонија: Други (оркестарски) концерт”. *Прејег* III, св. 72 (децембар), 347–348.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1930a. „Музичко Сарајево”. (Sarajevska filharmonija): koncerat Frica Pinte”. *Pregled* IV, sv. 74 (februar), 112–113.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1930b. „Pedeseti koncerat sarajevske Filharmonije”. *Pregled* IV, sv. 78 (juni), 431–433.
- M. [Milanković, Bogdan]. 1934. „Proslava Masarikova rođendana: Koncert sarajevske filharmonije”. *Pregled* VIII, sv. 123 (mart), 187.
- Makanec, Zdenka. 1925. „Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst, von Bogdan Milankovitch. – Leipzig”. U *Srpski književni glasnik*, ur. Svetislav Petrović, Nova serija, knj. XVI br. 4, 16. oktobar 1925, 310–314. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_E74E1D9A175FE5728805716D3DEA6D36-1925-K003. / Маканец, Зденка. 1925. „Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst, von Bogdan Milankovitch. – Leipzig”. У *Српски књижевни гласник*, ур. Светислав Петровић, Нова серија, књ. XVI, бр. 4, 16. октобар 1925, 310–314. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_E74E1D9A175FE5728805716D3DEA6D36-1925-K003.
- Marjanović, Nataša. 2014. „Milanković, Bogdan”. U *Srpski biografski rečnik* 6, ur. Čedomir Popov i Branko Bešlin, 444. Novi Sad: Matica srpska. / Марјановић, Наташа. 2014. „Миланковић, Богдан”. У *Српски биографски речник* 6, ур. Чедомир Попов и Бранко Бешлин, 444. Нови Сад: Матица српска.
- Milanković, Bogdan i dr. 1923. *Dopis Policijskoj direkciji u Sarajevu, Sarajevo, 25. juni 1923*. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, PU, 18/92/33, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Milanković, Bogdan. 1920. „О тонској уметности”. *Narodno jedinstvo*, 3, 5. / Миланковић, Богдан. 1920. „О тонској уметности”. *Народно јединство*, 3, 5.
- Milanković, Bogdan. 1927. „Ludvig Van Betoven”. *Pregled* I, br. 13: 8. / Миланковић, Богдан. 1927. „Лудвиг ван Бетовен”. *Прејег* I, бр. 13: 8.
- Milanković, Bogdan. 1928a. „О уметничком свирању на клавиру”. *Muzika* I, sv. 3: 64–67. / Миланковић, Богдан. „О уметничком свирању на клавиру”. *Музика* I, св. 3: 64–67.
- Milanković, Bogdan. 1928b. „О уметничком свирању на клавиру”. *Muzika* I, sv. 4: 93–96. / Миланковић, Богдан. 1928b. „О уметничком свирању на клавиру”. *Музика* I, св. 4: 93–96.
- Milanković, Bogdan. 1931. *Molba za smanjivanje broja časova u gimnaziji*, 21. septembar 1931. Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije 1918–1941, AJ, 66-392-637, 44436/31, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Srbija.
- Milanković, Bogdan. 1934. „Zašto je Kremona propala”. *Zvuk* 2: 97–101.
- Milanković, Bogdan. 1935. „Opis gudačkog instrumenta, Oglad muzičke nomenklature”. *Zvuk* 3: 359–362.
- Milanković, Bogdan. 1939. „Muzika u Sarajevu”. *Profesorski glasnik*, knj. XIX, sv. 11–12: 831–843.
- Milanković, Bogdan. 1940. „Dugi ili kratki predudar”. *Muzički glasnik* X, br. 9–10: 145–149.
- Milanković, Bogdan. 1952a. *Osnovi pijanističke umetnosti*. Posebna izdanja SAN, knj. CLXXXVIII. Muzikološki institut, knj. 3. Beograd: Naučna knjiga. / Миланковић, Богдан. 1952a. *Основи пијанистичке уметности*. Посебна издања САН, књ. CLXXXVIII. Музиколошки институт, књ. 3. Београд: Научна књига.
- Milanković, Bogdan. 1952b. *Italijanska gramatika*. Beograd: Naučna knjiga. / Миланковић, Богдан. 1952b. *Италијанска граматика*. Београд: Научна књига.

- Milanković, Bogdan. 1952c. *Udžbenik francuskog jezika*. Sarajevo: Svjetlost.
- Milanković, Bogdan. 1954. „O funkcijama i upotrebi francuskog i italijanskog člana (s obzirom na upotrebu u španskom)”. *Radovi. 2. Odjeljenje istorisko-filoloških nauka*, knj. 1, 85–110. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine.
- Milanković, Bogdan. 1956. *Violina, njena istorija i konstrukcija*. Posebna izdanja SAN, knj. CCLX. Muzikološki institut, knj. 8. Beograd: Naučna knjiga. / Миланковић, Богдан. 1956. *Виолина, њена историја и конструкција*. Посебна издања САН, књ. CCLX. Музиколошки институт, књ. 8. Београд: Научна књига.
- Milanković, Bogdan. 1958. „O vibratu na violini”. *Zvuk* 19–20: 403–411.
- Milanković, Bogdan. 1961a. „Umetnička reprodukcija i nauka”. *Zvuk* 43–44: 123–134.
- Milanković, Bogdan. 1961b. „O prvom usponu violinistike”. *Jubilarna sveska u čast 20-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije 1941–1961*, Glas CCLII. Odjeljenje za likovnu i muzičku umetnost SANU, knjiga 1. Beograd: Naučno delo. / Миланковић, Богдан. 1961b. „О првом успеху виолинистике”. *Јубиларна свеска у част 20-годишњице устанка народа Југославије 1941–1961*, Глас CCLII. Одељење за ликовну и музичку уметност САНУ, књига 1. Београд: Научно дело.
- Milanković, Bogdan. 1963a. „O odnosu emotivnosti sekundarnih i tercijalnih prema emotivnosti primarnih psihičkih fenomena s osobitim obzirom na estetsku sferu”. *Radovi – Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka*, XX, knj. 7, 57–75. Sarajevo: Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine.
- Milanković, Bogdan. 1963b. *Pismo dr. Bogdana Milankovića upućeno Vinku Višiću, Sarajevo, 18. oktobar 1963*. Glazbena zbirka, Korespondencija između Vinka Višića i Dr. Bogdana Milankovića iz Sarajeva, PPMHP 144991/5, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Hrvatska.
- Milanković, Bogdan. 1963c. *Pismo dr. Bogdana Milankovića upućeno Vinku Višiću, Sarajevo, 24. novembar 1963*. Glazbena zbirka, Korespondencija između Vinka Višića i Dr. Bogdana Milankovića iz Sarajeva, PPMHP 144991/3, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Hrvatska.
- Milanković, Milutin. 2009. *Uspomene, doživljaji i saznanja*. Beograd: Zavod za udžbenike. / Миланковић, Милутин. 2009. *Успомене, доживљаји и сазнања*. Београд: Завод за уџбенике.
- Pejanović, Đorđe. 1953. *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini od početka do 1941 godine*. Sarajevo: Svjetlost.
- Plesske, Hans-Martin i Deaville, James. 2001. „Kahnt, Christian Friedrich”. *Grove Music Online*. <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000014597>.
- Ribić, Benjamin. 2023. Mail upućen autorke. 15. aprila 2023. Privatni arhiv autorke.
- Rihtman-Šotrić, Dunja. 1986. „Bibliografija akademika Cvjetka Rihtmana”. U *Zbornik radova u čast akademika Cvjetka Rihtmana*, ur. Borivoj Čović, 21–26. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1986.
- SANU. 2023. „Milutin Milanković”. <https://www.sanu.ac.rs/clan/milankovic-milutin/>. / САНУ. 2023. „Милутин Миланковић”. <https://www.sanu.ac.rs/clan/milankovic-milutin/>.
- Službenički list. n. d. Dosje Bogdana Milankovića, Personalni dosjei službenika, II, 1918–1945, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo. / *Службенички лист*. н. д. Досје Богдана Миланковића, Персонални досјеи службеника, II, 1918–1945, Архив Босне и Херцеговине, Сарајево.
- Spomenica (drugi izvještaj) *Oblasne muzičke škole*. 1930. Sarajevo: Državna štamparija. / *Споменица (други извјештај) Обласне музичке школе*. 1930. Сарајево: Државна штампарија.
- Statut *Oblasne muzičke škole*. 1924. Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, MPRO, 1924, 8952, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo. / *Статут Обласне музичке школе*. 1924. Министарство просвете краљевине СХС – Одјељење за Босну и Херцеговину, МПРО, 1924, 8952, Архив Босне и Херцеговине, Сарајево.
- Statut *za Oblasnu muzičku školu u Sarajevu*. 1920. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, ZVS2, 1921, 243, 92/17/11, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Šarenac, Darko. [1961]. „Ljubav koja ne stari. Rad podmlađuje. Tajna violinskog carstva”. *Duga*.

- Ostavština Bogdana Milankovića, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Talam, Jasmina. 2016. „Fra Branko Marić, začetnik bosanskohercegovačke etnomuzikologije”. U *Zbornik radova u čast 120-godišnjice rođenja prvog bosanskohercegovačkog etnomuzikologa fra dr. Branka Marića*, ur. Jasmina Talam i Tamara Karača Beljak, 21–39. Sarajevo: Muzička akademija; Mostar: Hercegovačka franjevačka provincija.
- Universität Wien – Universitätsarchiv. 2023. „PH RA 2506 Milankovic, Bogdan, 1908.05.27-1908.05.29 (Akt)”. <https://scopeq.cc.univie.ac.at/Query/detail.aspx?ID=209986>.
- Višić, Vinko. 1963. *Pismo Vinka Višića upućeno dr. Bogdanu Milankoviću, Rijeka, 8. oktobar 1963*. Glazbena zbirka, Korespodencija između Vinka Višića i Dr. Bogdana Milankovića iz Sarajeva, PPMHP 144991/6, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Hrvatska.

FATIMA HADŽIĆ

BOGDAN MILANKOVIĆ'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT
OF MUSICAL CULTURE IN SARAJEVO BETWEEN WORLD WARS

(SUMMARY)

Bogdan Milanković (1885–1966) was one of the several prominent figures of the musical life of interwar Sarajevo, especially creditable for the institutional development of musical culture. Based on archival sources and daily press, this article describes Milanković's activities and valorizes his contribution to the development of Sarajevo's musical culture between two world wars.

Milanković acted as director of the District School of Music, the first partially subsidized music school in Bosnia and Herzegovina, for two decades. The first domestic musicians as well as several notable names in the Yugoslav music scene emerged from this school. The school also initiated the establishment of the Sarajevo Philharmonic, a society that, in terms of the quality of concerts by local, regional, and European musicians, has risen far above the average concert life in Sarajevo. As to the foundations of these institutions, The State School of Music (1945, now the High School of Music) and the Sarajevo Philharmonic (1948) were both founded after World War Two.

Milanković's interest in music also encompassed music journalism, musicology and violin making. His theories on the violin construction were verified by empirical research that resulted in dozens of instruments from his workshop, and valuable

studies in the field of performance as pioneering steps in the field of musicological research in Bosnia and Herzegovina. Although they were created for scientific purposes, Milanković's violins found their place on concert stages, which made him one of the most important violin makers in the former Yugoslavia, and the first one in the territory of Bosnia and Herzegovina.

Milanković's incredible foresight when it comes to the needs and possibilities of the development of the cultural life of Sarajevo, true enthusiasm and commitment, but also the results of his versatile activities, classify him among the few important figures in the history of music in Bosnia and Herzegovina whose work shaped the musical past on whose foundations the musical culture of Bosnia and Herzegovina lies even today.